

bpost
P.B. - P.P. / P 001131
6840 NEUFCHÂTEAU -
BELGIQUE - BELGIË

Par Jamain, CC BY-SA 4.0

Moucron, 31 di måss diviè 8 eures al nute : pailtaedje aplodixhrece po les sougnants

Li Rantoele

WAEYEN-TINS 2020 - L'95

Gazete di prôze nén racontrece ki rexhe tos les troes moes eplaideye pal « RANTOELE », soce nén recwârlante (a.s.b.l.) mimbe del Soce po les mancîs Lingaedjes et Tuzances d' Urope (ALCEM), avou l' aspalaedje del Federâcion Walonreye-Brussele

Mwaisse scrijheu : Lucyin Mahin. Eplaidu responsåve : Pire Otjacques - rûe d' la Hête, 19, 6840 Li Tchesteau - Bureau de dépôt 6840-Neufchâteau.
Pris : 3€ à limero ; abounmint po èn an éndjolle 5€, papî 12 € - les deus 15€ - à conte IBAN BE74 0682 2043 0507, BIC GKCCBEBB (loukîz p. 2).

Li mot « rantoele »

Li mot « **rantoele** », c' est dandjreus on riscôpaedje [mécou-pure] do shuvion [suite de mots] « l' arantoele » (l' araegn-reye, l' arincrin). On l' dijheut purade e l' Basse Ârdene, la k' i s' prononcive *ranteûle, ranteûye, rantûye, rantûle, rantôye, rantoûye, rantoûle, rantwèle, rantwêye, rantwaye, rantwale*, evnd. (ALW 8).

Li Rantoele-soce

Li Rantoele-soce, c' est ene Soce Nén Recwârlante (S.N.R., a.s.b.l.) k' a stî ahivêye e 1996 pa Tiri Dumont, Lorint Hendschel, Lucyin Mahin, Pire Otjacques & Stefane Quertinmont.

Po pus di racsegnes, alez sol Wikipedia walon, et potchî a « Li_Rantoele_(soce) ».

Li Rantoele-gazete

Li Rantoele-gazete eplaidê a pus sovint des ârtikes e **rfondou walon** (orthographe wallonne unifiée). Mins eto, padecô, e sistinme Feller.

Responsâvte

Les scrijheus sont responsâves di leus scrijhaedjes et les tchoezixheus d' desséns, des abondroets di leus radaptaedjes.

Croejhete

Les dobès cossounes å coron di mots francès ricalkés (u adjetés do minme sitok latén u tîxhon) si disploctèt [s'égrènent = se simplifient] dins l' mot walon (i ndè dmeure pus k' ene).

fr. *sorte* = wa. *sôre* (sôte après Nameur).

fr. *Mathilde* = wa. *Matile*

fr. *masque* = wa. *masse* (motî Haust)

fr. *cripte* = wa. *cripe*

Çoula pout moenner a des omonimes:

fr. *asthme* + *astre* = wa. *asse*

fr. *cycliste* + *cyclisme* = wa. *ci-clisse* (Motî d' Bastogne)

fr. *rythme* + *rime* = wa. *rime* (Dunker: so on rime di samba)

Abondroets

Les scrijhaedjes del Rantoele (rifondou et mwaisse modêye) sont metous dizo licince GNU.

Les textes normalisés publiés ici et leurs originaux sont sous licence de libre utilisation GNU.

Èn rovyîz nèn ki :

xh se prononce généralement ch et jh se prononce j (les 2 se prononcent h a Liège, ich-lautés ou ach-lautés en fin de syllabe en Haute-Ardenne); ea (fr. eau) se prononce ia ou ê, pratiquement in en Haute-Ardenne; én se prononce éⁿ à Charleroi, mais plus généralement in, et aussi é (Ouest-wallon, Ovifat), îⁿ (La Louvière, Ecaussines) ou èⁿ (Couvin); ae se prononce généralement a (è à Liège, â à Charleroi dans le suffixe -âdje); oe se prononce généralement wè (eû à Liège, mais aussi è, û, ë, wa, oû, wê, etc.); ey se prononce èy à Liège et îy ou î ailleurs; sch se prononce sk ou ch (mais h à Liège); oi se prononce wa à Namur, wè à Liège, ôⁿ à Charleroi et oû à Nivelles, â se prononce au (ô), â, â, an, ou on selon les régions; ô se prononce souvent ôⁿ (presque on) mais ô franc a Namur, oû à Nivelles, Fosse-la-Ville et en Haute-Sûre; sh se prononce ss à l'Est et ch à l'Ouest; oen se prononce souvent on à l'Est et win à l'Ouest.

endè (end, ndè, nd) se prononce ènnè (ènn', 'nnè, 'nn') sauf à l'Ouest où il se rend par 'dd' (simplifié en d' ou d-)

En wallon unifié, tous les E internes se prononcent è. remantchî = rêmantchî; retchessî = rêtchessî. La lettre é ne s'écrit que si elle représente un phonème du wallon : cerjhe, tuzé, singlé. Non si elle provient d'un calque du français : prezinter, republike (lire è).

Les voyelles i, u et ou se prononcent presque toujours longues devant une consonne voisée (b, d, dj, g, jh, v, z), R et Y.

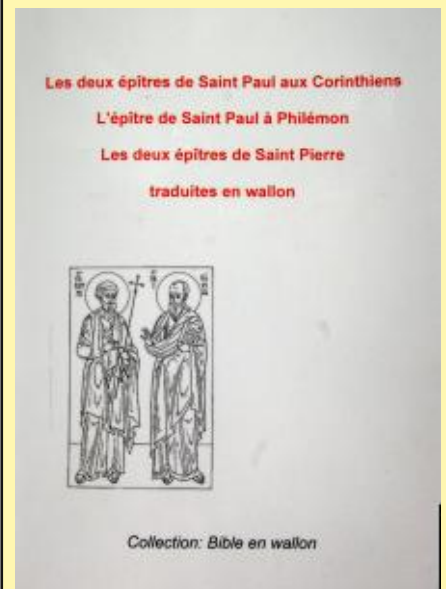
Un espace typographique suit toujours une apostrophe; il n'y a pas d'apostrophe ni d'E muet internes. Ces deux règles étaient déjà d'application dans le « Dictionnaire des parlers wallons du Pays de Bastogne » de Michel Francard (1994).

Di traze a catoize

Novea live e walon

Cénk letes d' apoisse e walon

C' est on novea boket do pordjet Jean Hamblenne di ratourner pâr li Novea Testamentint e walon.

Li prumire lete da sint Pâ ås djins d' Corinte a stî rmetowe e walon pa Maurice Debaty. L' accint, c' est l' ci d' après Djeve, et l' ortografeye, c' est l' cene do scrijheu. Li deujhinme lete sint Pâ ås minmes Corintîs a stî ratournêye e rfondou walon pa Lucyin Mahin. C' est l' eplaidê lu-minme, Jean Hamblenne, dabôrd, k' a tradût li lete sint Pâ a Filemon eyet l' tecse, e Feller-Léonard, a stî raloukî pa Anne-Marie François. Désiré Malet sene les deus translataedjes des letes sint Pire, sicrîts « e namurwès al sâce d' après Rotchfoirt avou ene picêye di rfondou. »

Li live pout esse dimandé a Jean Hamblenne, jeanhamblenne@gmail.com.

S' i gn a des binamés lijheus u des djinteyès lijheuses ki ça lzî dit di rmete ene pal-têye å pordjet « Novea Testamentint », l' eplaidê ni rmake so nole propôzucion.

Gn a co kékès epites a rmete e lingaedje da Laloux.

Ratacaedje

Nosse djâzant atlasse tins del cwarantinne

Li resseraedje di cåze do cron virûsse nos a permetou di radjouter ene grosse vintinne di ponts walons å djâzant atlasse des lingaedjes di Beldjike. Mins nén rén k' a ci-la.

Portant, li recloymint minêyrece [confinement sanitaire] ni rime waire avou des inketes amon les djins ki cåznut co des ptits lingaedjes.

Pol walon

Pol walon, metans, c' est å pus sovint des pansionés. Mins nérén, a pârti do 8 di mâss on-z a brutyî ki les djins di pus di 70 ans ni dvént pus rçure nolu e leu mâjhon. Come d' efet, dins les prumîs 1000 moirts di Beldjike, end aveut 80 âcint k' avént dipus d' 60 ans. Pu, li 11 di mâss, ça a stî l' recloymint beazè straegne : ni poleur rexhe di s' mâjhone ki po-z aler ås comissions. Ey eco : dins l' botike li pus près.

Cwand on-z a disseré ene miete, li mwaisse rascodéu d' eredjistrumint n' esteut nén co trop seur : po ndaler a Bordon, dilé Mâtche, i passa pa totès stroetès voyes des viyaedjes et hamteas del Fåmene. Lacobén k' les respondeus n' estént nén trop rwaitants avou l' nombe di djins di leu « clostea » [cluster, bulle].

Après, ça a stî on pô mî, tantea ki c' est 23 noveas ponts k' ont-st aparexhou so l' adresse <https://atlas.limsi.fr/?tab=be>, inte li 11 d' mâss et li 15 d' awousse.

Lingaedjes d' å lon

Mins l' internete, lu, aléve co. Faleut djustice ki les djins sepénxhe eredjistrer zeles totes seules. Asteure, avou les sûtifones, li prindaedje di son a divnou foirt dujhåve [convenable]. Dedja pol walon, deus troes temoens avént tot fwait zels-minmes. Li minme paråde fourit possible po des lingaedjes metou lon erî del France come l' aroumin. Dji n' mi pleu nén tolminme aler pormoenner dins les

lyes Ferowé, u mon les Lapons astok do Pôle Nôr, ouco ezès Payis baltikes u balcanikes. Gn a k' set djoûs so ene samwinne, et kî çk' âreut payî les plênes [avions], les otels et les amonucions?

Avou Pablo Sarachaga, et Lucyin Mahin, tins di m' vizite a Lidje, å disrecloymint.

Rujhes sociolinwistikes

Brâmint di ces ptits lingaedjes la, come l' erromani, sont tapés a l' abat, minme pa leus prôpes djâzeus (çou k' on voet ossu dins l' walon ou dins l' francike).

Pu gn a l' aroke del grande varyisté do coir di des sfwaits lingaedjes. Les grandès diferinces d' on viyaedje a l' ôte, et pâr d' on cåzeu a l' ôte n' ont nén disparexhou, djustumint paski les djins ni dvizèt nén inte di zels dins leu ptit lingaedje. Et, rafoirceymint, çoula va stombyî des refleccions come : « on n' dit nén çoula come ça »; ou, inte deus accints : « ces djins la ni djâzèt nén come nozôtes. »

Adierça [résultats pratiques]

Li recloymint nos a eto permetou di radjonni nosse batchrê [pool, échantillon] d' cåzeus. Dipus d' on còp, des linwincieus ont-st eredjistré leu prôpe efant, k' il avént scolé dins onk des formagnîs lingaedjes ki nos studians.

Po-z adiercî m' còp, dj' evoyive ene dijhinne d' emiles tos les

djoûs, Et, d' ene response a l' ôte, dj' a parvinou a rascodé :

- 5 lingaedjes gayels : walès, cornike, gayelike d' Escôsse, manwès et irlandès ;

- 4 langues finongrswesses : samwès (k' on lomève lapon), vôro (Estoneye), meyaenkielwès (Suwede) et kven (Norwedje) ey on mancî lingaedje baltike di Letoneye, le latgalwès

Avou on rprononçaedje do ví grek (Ezope a yeu bon dins s' waxhea), dj' a co rascoyî : 15 pitits lingaedjes tîxhons; 6 lingaedjes esclâves ; 4 varyistés des lingaedjes romans des Balcans et 4 lingaedjes sins payis d' plinne pîce : erromani, yidich, djudeyespagnol et armenyin coûtchantrece.

Belès racontroûles

Bén seur, çoula n' vât nén des rescontes coirzenoxh avou les dvizeus et dvizeuses, mins gn a tolminme di cwè fé on live. Dji tuze al cåzeuse di meyaenkielwès ki m' dimanda meye còps pardon po si târdowe response : c' est ki ses 48 renes vinént d' veler, et k' ele diveut sognî les veas et loukî ås meres asmetantes tote li sinte djournêye.

Tos ces eredjistrumints la seront bénrade metous so nosse waibe. Come di djustice, gn a ddja yeu sacwants berdelaedjes avou des « dji n' comprend nén çou k' on dit, et c' est m' prôpe langue ». Oyi ç' còp la, poy ki les cåzeus ni ramtèt pus eshonne so les bals et les martchîs, tchaeke di zels dimane fok avou si ptite nukêye [baluchon] di mots, sins l' aritchi.

Philippe Boula de Mareüil, li 18 d' awousse 2020; ratournaedje et rawete d' esplikêyes po les ponts walons : Lucyin Mahin.

Eternacionâ / Beldjike / Istwere

Li moude do prince Rwagasore

Li dierinne codanacion a moirt pa on tribunâ bedje, c' esteut e 1962. Vos nel savîz seur nèn. Ca tolmonde croet ki c' esteut l' Flamind ki n' s' aveut seu espliker divant on tribunâ francès-câzant dins les anêyes 1860.

Po les lijheus et les lijheuses k' ont do lon-ritna, nos vos avéns ddja djâzé do Bouroundi dins les gazetes l° 74 a 76 (2015).

Pitit rahoucaedje istorike

Al prumire guere daegnrece, li Tanganica, avou l' Rwanda-Ouroundi, c' esteut dâs Almands. E 1916, il atakèt l' Congo bedje. Li « Foice publike » (c' est l' no di l' ârmêye bedje e Congo, avou les militaires congolès dins les prumirès lenes) les rboute. Adon, avou les Inglès do Kenia, les Bedjes vont rataker les Almands e Tanganica. L' ârmêye bedjicongolèse repoite ene grande victwere a Tabora, 400 kilometes lon dins l' payis (els ont fwait a pî). Adon, après l' armistice di 1918, li Societé des Nâcions (l' ancyinne ONU), ricnoxhante, dene li mambornance [protectorat] do Rwanda-Ouroundi al Beldjike.

Al fén des anêyes 1950, on djâze do dislaxhaedje do payis. On ahive des pârtis politikés, come e l' Beldjike. Onk di zels, c' est l' pârti Union et Progrès nâcionâ (Uprona). L' ôte, c' est on pârti catolike, li Pârti Democratike Crustin (PDC).

Louis Rwagasore milite po l' Uprona. Il est foirt dismefiyant eviè les Bedjes. Li 18 di setimbe 1961, si pârti wangne 58 des 64 sidjes do futeur pârlumint.

Mins li 13 d' octôbe, il est touwé d' on còp d' fizik pa on Grek, Jean Kageorgis. On touweu k' a stî payî pa des Bouroundès, inte di zels, des tchîfs do pârti d' opôzucion.

I sont ramassés, et leu procès cmince fén 1961, ki c' est co todi l' Beldjike k' est mwaisse, ca l' indepindance n' est preveyowe ki pol prumî d' djulete 1962.

Responda d' on temoen

Li Rantoele a rescontré lanawaire Gérard Parizel, ki, come djonne djindâre, a stî e mission lâvâ pol procès.

Dimandeu (Dm.) - Ciddé, dj' avans èn ancyin djindâre do Bouroundi. E kéne anêye ?

Gérard Parizel (G.P.) - E 1962. C' esteut l' prumî còp k' dji metteu les pîs dins èn avion. Dji m' rapele todi d' awè veyou l' Acropole cwand on a-st ateri a Atinne.

Dj' a stî evoyî po-z assister â procès des moudreus di Rwagazoré, k' alève divni prumî minisse, et prinde li plaèce do Mwami. C' esteut li rwè, mins t' âreus dit on tchampete e l' Beldjike, hin. I n' aveut waire a dire.

Ey adon, dj' a ndalé. Li procès a duré shijh moes. Les assazins, on les alève wârdèr dins l' prijhon. Nén tot l' ploton. On î alève a shijh, set, pus k' il estént leus dijh.

Et pu, gn a des avocats k' ont vnou d' Beldjike po disfinde les moudreus. On alève minme wârdèr les avocats po les waeranti. Li procureu do rwè, c' esteut Jacques Bourguignon, onk di Mâtche.

I gn aveut cwate assazins, mins i gn aveut k' onk k' aveut tiré. Il aveut si bén lagnî k' i lyi aveut evoyî ene bale dins l' goidje, et Rwagazoré aveut co s' cigarete e s' boke.

Ey adon, il ont stî codânés. Li djoû di dvant l' dislaxhaedje [indepindance], li ci k' aveut tiré a stî fuziyî pa les sôdârs bedjes k' estént co lâvâ.

Dm. - Adon, il a stî codané a moirt ? Ça egzistêve co e 1962, dabôrd ? C' esteut bén les lwès bedjes ?

G.P. - Oyi, mins po on teritwere « sous tutelle ».

Et pu adon, nozôtes, on a rivnou li londmwin d' l' indepindance. Les ôtes prijhôn, ont dmoreé reclôs e l' prijhon. Sâf onk, k' a stî rmetou â Rwanda, ca i n' aveut stî codané k' a shijh moes. C' est l' seu k' a schapé.

Dm. - Adon, les ôtes ont rivnou e l' Beldjike ?

G.P. - A nonna ! Il ont dmoreé e l' prijhon. Et après l' dislaxhaedje, il ont ricmîncî leu procès. Et i les ont pindou tertos.

Dm. - C' esteut des barakis, ces djins la k' ont touwé Rwagazoré ?

G.P. - Nonna, saiss ! End aveut deus k' avént stî a l' univiersité a Osforde. Et il avént l' prouve, - i nos l' ont mostré - des letes di Spaak k' esteut minisse des Afwaires difoûtrinnes, - dayeur, c' est por zels k' on î alève, nozôtes, po les Afwaires Etrindjires - k' i serént rapatriyîs e l' Beldjike divant l' indepindance. Çou ki n' a nèn stî fwait.

Li Beldjike sotneut ele les moudreus ?

E moes d' octôbe 2018, li Bouroundi a-st ametou oficirmint l' Beldjike d' esse responsâve do moude. On vout ki li Rwè Bâdwin âye fwait tot çou k' il a polou po k' on grâciaxe les ametous, sintant k' les vrais coupâbes estént des Bedjes hôt plaecîs.

L' ambassadeur d' Inglutere e Bouroundi scrijha eto çouci: « Les cis do PDC avént bén dins l' idêye k' i plént conter so l' aidance des Bedjes po s' fé cwite di Rwagazoré. »

Tant k' â procureu Bourguignon, i ricnoxha k' i n' aveut mây dimandé cwè âs otorités bedjes.

Lucyin Mahin, li 12 d' awousse; responda ramexhné li 9 di djun 2020

Walonreye / Istwere

Li batreye di Poitchece

N a des passaedjes di l' Istwere ki les istoryins ni cnoxhèt nén. Paski pocwè ? Paski ça n' a stî scrît nene pàrt. Metans, li vrayi disrôlmint del bataye di Poitchece el guere di 14.

Nos vos avéns dedja cåzé, dins l' Rantoele l° 60 di l' ivier 2011-2012, do mouvment des tropes almandes, a môde d' air di ceke, tertos trevâtchant l' Beldjike, po-z ececler les disfinnes francesses retroplêyes sol « Lene Madjinot », al frontire di l' Alzace-Lorinne, k' il avént pierdou e 1870.

avént còpé des âbes, il avént stâré des tchârs po-z espaitchî les Almands d' avancî.

Et gn aveut on captinne francès, ki cåzéve vormint bèn l' almand, sins accint. Et ci djoû la, cwand les Almands ont-st arivé al vesprêye tote basse, il a vite fwait noer. Et c' esteut ene nute sins lune, avou des spès nouwaedjes. I fjheut noer come dins on for.

Fishmeister, k' a divnou coronel après, esteut d' ene famille d' Alzace k' aveut-st ebagué al guere di 1870. Et il a djouwé cwite u dobe tot s' aprotchant des lenes almandes, sol tins k' les Francès si rtirént. Il estént sol Bôlisse, k' est so ene hôteur et à tchestea.

Adon, il a cmandé l' bataye e-n almand. Ça fwait k' les Almands s' ont touwé eter zels. I s' ont etertouwé, djans. Et m' grand-pere m' a todi raconté k' i gn aveut etur 3000 et 5000 moirts. Mi grand-pere dijheut k' i ramasséve les botons d' capote al schoupe et al berwete.

Et tot ça n' a djamây sitî scrît.

Dm. - Pocwè ?

L.C. - Paski les Francès n' ont waire yeu d' pietes, ene dijhinme a pô près. Et les Almands, zels, estént télmint honteus di leu bolete, k' il ont-st etaessî leus cadâves e deus plaeces (à Molén, e-n alant viè les Rives, ey e l' màjhon ciddé, djusse dilé l' tchamp d' bataye.

Dm. - C' est l' veur k' il avént ddja des fors po broûler les moirts ?

L.C. - Åy ! Il avént des rayixhoes [fours crématatoires] ambulants. Mins ces-la, i ls ont putoit eployî al bataye di Bive. Ciddé, i ls ont eteré.

Dm. - Mins les istoryins n' sont nén d' acoird avou l' bilan

d' 3000 a 5000 moirts.

L.C. - Come di djusse, pask' i gn a pont d' prouve sicrite ki pôreut acertiner ci nombre di moirts la. Les Almands estént bèn trop peneus po scrire çou-la, et les Francès, zels, i n' ont nén batayî. I s' ont rsaetchî. I n' plént nén conter les moirts almands, pus k' i n' estént pus la.

On a tolminme on temonaedje d' on sôdârd almand k' esteut on grand pondeu almand, di Bone, ki scrijheut a s' feme. « C' ere ene mangonreye [boucherie, carnage] djamây pareye. Dj' esteu e l' infier » dijheut i dins s' lete.

Et on a co deus ôtes temonaedjes almands.

Dm. - Il aveut sorviké, lu ?

L.C. - Lu, i nd aveut rschapé, mins il a stî touwé dins les batayes del Måle [Marne] kékes djoûs pus târd.

Rivindjince

Dm. - Les Almands dvént esse mwais, dazâr, d' awè yeu ostant d' touwés. Cwè çk' il ont fwait ?

L.C. - I s' ont rindou conte di leu biestreye a l' aireur do djoû. Il ont prins ene vintinne d' ostaedjes. I ls ont moenné dins ene gregne a Graide, et il ont bouté l' feu à viyaedje. I n' a d'moré ki kékes màjhons à coulot d' la-hôt, ki c' esteut les pus pôves des djins did ci, et on coulot metou foû do tchamp d' bataye. Fât dire ki c' esteut nén des màjhons vormint e deur, ca c' esteut co des meurs di stramé [torchis] et d' fexhaedje [entrelacis de branchages] ki prindént feu àjheymint. Et i ls ont broûlé ossu po s' loumer, ca i fjheut co noer, et il avént peu k' i gn âye co des Francès avâr la.

responda moenné pa Lucyin Mahin li 1i d' awousse 2020.

A Poitchece-e-l'-Ârdene

Dimandeu (Dm.) - N a yeu des cayets estrordinaires, ciddé al guere di 14 ?

Lucien Collin (L.C.) - Vos fât dire ki Poitchece, c' est on viyaedje-mårtire, come on dit. Pocwè ? Paski l' viyaedje a stî totafwaitmint distrût à matén do 24 d' awousse 1914.

C' esteut on redjimint d' piyotes almands, cazernés a Bone, k' avént-st abroké pa Wilse, Bastogne et Sint-Houbert, et i s' avént aresté a Lompré. I fjhént 40 kilometres par djoû, et a pî, hin.

Après Lompré, les voyes estént brâmint pus stroetes. Adon, i s' ont cpârti e deus plotons. Onk vineut d' Dâvdisse et l' ôte vineut d' Djimbe. I s' ont rescontré ciddé a l' intrêye di Poitchece. Et les Francès, k' avént ddja arivé ciddé dvant, il avént astalé des baricâdes - gn a co on pî d' mitrayeuse francès dins l' paxhi padrî. Il avént metou des fis d' ronxhe, il

Spòrts : Les tchafiaedjes da Ptit Louwis (56)

Sins pont d' djins !

El dierin côp ki dj' a metou on biyet dins ç' gazete ci, dji n' aveu waire a dire puski tos les spòrts estént a djoke.

C' est l' vray ki l' cronivirûsse nos a espaitchî di shure les ekipes ou les djins k' ont l' abitude di nos fé djiper dins no fâstroû. Sacwants moes à long, tot a stî candjî totafwaitmint.

Do costé des deus spòrts les pus veyous dins les medias, çoula s' a fwait d' ene façon bén diferinne.

Ciclisse

Les rafiants d' velo polnut ecoradjî leus favoris dissu les tchmwins di France, d' Itåleye ou di Pologne. Li toû del Pologne a stî repoirté pa no grand espwer bedje, Remco Evenepoel. E-n Itåleye, a Milan-San Remo, c' est èn ôte djonne di no pays k' a ramassé l' prumire plaèce : Wout van Aert. L' ome a-st eto wangnî ene etape do Dâfiné eyet l' tchampionat d' Beldjike do conte-el-monte.

Les grandès cousses, ermetowes dins l' calindrî, s' ont shû raddimint. Nén todi àjhey a comprinde çou k' c' est, dedja k' on creteriom (li Dâfiné) deure cénk djoûs eyet k' on toû (del Lombardeye) finit e-n on djoû. Mins rén èn candjive avou ls ôtes anêyes, sinon les wangnants eyet les cis ki tchaiynut. Dins les tcheyeus, gn a pa egzimpe Evenepoel, k' a passé àdzeu d' on ptit

meur po s' ertrover ût metes pus bas avou ene fraiteure do bassén.

Tant k' à tchampionat do monde, les Swisses ont candjî d' idêye et rfuzer d' l' organijhî. Les decideus cachnut on tradjet po l' replacî (putete e l' Toscane).

Ronde bale

Po l' fotbale, les copes d' Urope s' ont achevé e 16 djoûs. Les ekipes djouwént dins on minme payis mins les djins èn si plént rinde à ståde po-z ecoraedjî leu-n ekipe. Des pârteyes sins ambiance; c' est moirt eyet ça n' vike nén.

On match sins djins, ça n' vike nén

Mins bon, c' est mî k' rén di waitî çoula dins l' boesse às imâdjès avou, metans, on 8 a 2 po l' Bayern conte el Bårça.

C' est dayeur el minme afwaire avou l' tchampionat d' Beldjike. Il a comincî el 8 d' awousse sins nolu dins les gradins. Po l' pitite istwere, les prumî et troejhinme di l' anêye passêye s' ertrovît e-n adroveure. Et c' est Tchålerwè k' a stî batou 0 a 1 a Brudje.

El pire, c' est k' on a waire d' idêye disca cwand çoula va continuwer sins rwaitants. Disk' à moumint ki l' virûsse serè-st evoye ?

I fât sawè eto ki les djouweus sont controlés à moens deus côps pa samwinne. À moumint wou dji scrî, on cache a-z awè des derogâcions po rimpli les stâdes avou 5000 djins, avou condicions.

Ôtes espòrts

Tant k' às ôtes espòrts, i gn a ki rpudnut sins nolu eyet ds ôtes ki doeynut ratinde. C' est l' minme po les etrinmints.

E tenisse, el tournwè di Cincinnati eyet l' US-Open ès front a Noû York, sins djins ; gn àrè seulmint les djouweus eyet kékes ancyns wangnants.

E formule onk, les otos toûnnut mierseules dissu les circûts, ki ça fouxhe a Francortchamp

ou Bén ôte pàrt.

Les spectateurs sofrixhnut di l' afwaire, mins come dins tot, i fât ratinde. Ratinde des meyeusès condicions et k' el cron virûsse s' evâye ou Bén k' on euxhe on vaccin. Avou l' espwer ki ça n' trinne nén dtrop pask' i gn a pont d' rintrêye di liårds eyet i fât tolminme payî (crâsmint) les djouweus et les moenneus.

Mins çoula, c' est ene ôte pwaire di mantche (di mantche di mayot Bén etindou) !

Jean Goffart, el 23 d' awousse 2020

Petit patrimoine / rilidjon

Rassonraedje des tchapeles di Mélin

Savoz bén çki c' est d' on « tchapea » ? Nén çou k' on a so s' tiesse. C' est l' fond d' rôlmint d' ene fabrike d' eglise, la k' arivèt les louwaedjes des teres di fabrike.

Po poujhî dins ç' tchapea la, i fât esse li cwârlî del fabrike, ki c' est, å pus sovint, li curé.

Riprinde li tchapea ?

Avou l' manke di curés el Walonreye, les noveas priyesses ki vnèt d' ådfoû ont cobén l' idêye di prinde les çances do tchapea po-z evoyî po des bounès ouves dins leu payis. Oyi, mins nonna ! Adon k' i gn a toplin des tchapeles ki toumèt e-n ene blesse [en ruine] vaici, dins l' viyaedje.

Li prumire a-z esse rassonrêye, c' esteut li Sinte-Mareye-Madlinne di Gobtindje. C' est on vî vî bastimint, k' on è cåze pol prumî còp e 1441. Mins elle a co stî basteye divant çoula, dandjeus.

C' est nosse Laura k' esteut mwaisse do tchantî. C' est l' veur k' elle esteut la tos les djoûs po trover des volontaires et fé les ekipes.

Et cwand on a yeu tot fwait, on l' a strimé, et dj' a scrît ci ptit arimé ci :

Sinte Mareye-Madlinne / Infén, vo vs la rvinowe / Dins vost ancycin dominne / Fouxhoz î l' bénvnowe. // Po rarindjî vosse mâjhon, / On s' a metou tertos / Les ptits come les grands / Minme les femes et les efants. // Sinte Mareye-Madlinne, / Vosse pitite tchapele, / Nos vs l' avans volou vraiymint bele. / Vos î seroz nosse sovrinne. / Po vs rinde les oneurs / Nos l' avans wârni d' fleurs. // Sinte Mareye-Madlinne, / Di Gobtindje, protedjî les abitants / Soladjî leus poennes (pwinnes) / Sotnoz leus efants. // Protedjîz tos les pârotchîs / Do cinte di Mélin; / Les cis do Sârt (Saut) / Sotnoz les comifât. // Di-n on nuk di vosse pitit doet, / Ecoraedjîz les djins di Mâjhon-do-Bwès. / Ni rovyî sortot nén / Les cis di Sclin-pré. // Infén, po tos les

Tchapele di Gobtindje fwaite di pires di Gobtindje

perlins / Ki vos confiyront leus tourmints / Elvez lzî leus tracras / Saetchîz les foû d' imbaras.

C' est adon ki Michel Desmet, a yeu l' idêye d' askepyî ene soce « Les Amisses des tchapeles » po s' poleur siervi do tchapea po rassonner les ôtès tchapeles di Mélin.

Les fabriques d' eglise

Dimandeu : - Ça fwait k' ene fabrike d' eglise a des teres k' ele lowe. Mins kimint k' ça va po tchoezi l' louweu ?

Michel Desmet (M.D.) - Cwand i gn a ene tere a rmete, dji va dire ki li cinsî arestêye, et k' on l' doet rmete a èn ôte cinsî, gn a ene lwè e l' fabrike d' eglise, come cwè ki c' est l' cinsî li pus minâbe k' a l' droet l' prumî po rprinde li tere. Li ci k' a l' moens di rivnous, ubén li ci k' a l' pus di djonnes efants a ses coirdeles. C' est li lwè.

Dm. - Et k' est aplikêye ? Metans s' i gn a on tchamp d' fabrike k' est metou e fén mitan do labeur d' on seu cinsî ?

Jules Tits (J.T.) - Avou certinnès râjhons. Pask' i gn a ene sôre : si vos avoz li pus d' efants et li moens di rivnous di clârés, ça n' vout nén dire ki vos n' estoz nén l' pus ritche del comene. Gn aveut des ptits etourpinaedjes ki nos î avans metou ahote.

M.D. - Mins ci n' est nén çoula ki rapoite li pus. So cwénze ans ki dj' a stî cwârlî al fabrike d' eglise, gn a troes teres k' ont stî a rmete. Ey eco ! Des bokets di 60, 70 âres. Adon, ça n' vât nén les poennes do-z è cåzer.

Dm. - Adon vos avoz dvou mete so pî des fiesses po rassonner des cwârs.

J.T. - Oyi. Li prumire, ça a stî vaici a Gobtindje, po les 25 ans do rassonraedje del tchapele.

Ene miete d' istwere

Dintins, gn aveut on vicaire pol tchapele di Gobtindje, et por lu viker, il aveut les rivnous del tchapele. Les colekes, les etermints. Mins i fijheut eto l' cinsî. Les bastimints ki sont e restorâcion asteure al cinse dilé l' bwès d' Wayindje, c' esteut li stâve des tchvâs et li stâve des pourceas d' on curé.

Mins eto: li tchapele esteut prôpietaire di teres, k' ont rivnou al fabrike d' eglise après l' revolucion francesse. E 1795, les Francès on saizi tos les béns des egljhes.

Mins avou l' Concordat (acoird da Napoleyon avou l' Pâpe), les fabriques d' eglise ont rçû tos les béns k' avént stî dnés po-z aidî les mâlureus et les malâdes. Pus târd, ces béns-fonds la [foncier] ont siervu come bâze des CPAS et des CAP. Ey adon, les ôtès béns, k' estént rlidjeus, ont dmore às fabriques d' eglise.

Ki : les fabriques d' egljhes s' ocupent co des scoles et des ouves sociâles.

Saetchî d' ene resconte avou Jules Tits (mwaisse raconteu), Michel & Jacques Desmet et Laura Decossaux, li 13 di dju-lete 2020.

Linwince

Morance des lingaedjes romans

Dins ç-n ârtike ci, dji câzrans des lingaedjes romans di Crowaceye.

Adon k' les djins d' Crowaceye estént catolikes romins, i gn aveut tolminme, divant Vatican II, deus lives di messe po l' payis.

Onk esteut e slavon, et l' ôte e latén !

Pådje do rexhaedje di 1927

Dins l' divant-z-ouve, ki rmon-téve à publiyaedje di 1631, il esteut bén dit k' i gn aveut ene mitan des pârotches ki djâzént « slavon », ey ene ôte mitan « roman », et k' il esteut disfin-dou às curés di prinde boû po vatche avou zels. Minme azès messes di mariaedje et às etermints, la k' des djins des deus lingaedjes si cmahént, i faleut tni l' pot droet, et dire messe e lingaedje do viyaedje. Mins cwè çki c' esteut, po d' bon, li lingaedje – purade les lingaedjes – romans di ces djins la ?

Dalmate

Po cmincî, onk di ces lingaedjes la si câzéve so tote li coisse dalmate. Après còp, ci fourit seulmint dins les iyes (mape p. 24). Li scrijheu Flipe Diversi, ki n' esteut nén did la, a metou so papî ene pougneye di mots. Po fini, Matî Bartoli a fwait ene dimande-response avou l' dierin câzeu di ç' lingaedje la, ki c' ere Antoenne Udina, on bârbî et sâcrustin k' aveut viké so l' iye di Viye-Veye (Vecla, Krk), et mori e 1898. C' est Bartoli k' a lomé ç' lingaedje la *Dalmatische Sprache*, mins les djins djhént *viclasun*, *ragusun* etch., sordon les nos des iyes. Sins ces deus scrijheus ci, on n' âreut rén se-pou. Asteure, on l' tuze come

on mîtrin lingaedje etur li rou-min et l' itâlyin.

Deus omes, onk d' Ostraleye, l' ôte des Estats Unis, ki leus tayons vinént del coisse dalmate, mins sins s' sinti crowates, ont sayî d' fé raviker l' lingaedje, et mete so pî on forom ravicantisse. Nos nd'avans djâzé dins l' Rantoele 63 (waeyén-tins 2012).

Les deus djins ont leyî ouve, dabôrd ki leus familles ni shujhént nén, et poy il avént dedja l' inglès come comon lingaedje etur did zels.

E l' Istreye

So l' câziyon [*presqu'île*] d' Istreye on câz(év)e cwate romans lingaedjes (mins nén deus d' zels e minme viyaedje) : li tâlyin, l' istro-venicyin, l' istriyote (istro-dalmate/istro-ladin), et co onk ki dj' endè dvize asteure, ki n' est pus câzé ki pa ene cwarantinne di djins, ki sont spârdous avâ l' Itâleye, às Estats-Unis, et motoit co deus ou troes e-n Istreye.

Divins l' timp, ces djins la s' lomént *rumeri* ou *cici*, mins les Crowates les spotént *vlaški*. Po l' croejhete et l' prononçaedje des voyales, leu lingaedje est pâr come li roumin d' Hongreye et do nôr-wess del Transilvaneye, mins les cossounes sont foirt a pâr, et des còps, i tire foirt après l' fôrlan et li tâlyin.

Il ont l' dujhance a môde del *chalandamarz* des Roumantches, mins i n' el lomnut nén. Adon l' Roumaneye a bouxhî so l' clâ po lzè lomer « istro-roumins », et lzî evoyî des mwaisses po lzè scoler e roumin. Les itâlyins on fwait parey dins des ôtes viyaedjes, po lzè scoler e tâlyin. Mins les crowates ont tot fwait po lzî râyî l' lingaedje foû del boke. Les curés lzî djhént messe e

slavon, et lzî pretchî e crowate (minme si ç' n' esteut nén per-metou pa Rome), et l' sicole crowate a fwait l' restant.

Dedja e 1857, cwand Djihan Maiorescu, ki c' est on scrijheu roumin, a passé ses condjîs divins zels, li roumâre ou tchitche (come on l' pout lomer e walon) esteut ecrâxhî d' mots crowates, et les femes rifuzént d' el câzer foû del mâjhon. Asteure, i gn a ene comere roumâre ki pretche so internete ki l' comon lingaedje di tos les tchitches, c' est l' inglès, sapinse leye. Cwand tos les mots tecniques estént prins foû do crowate, a cwè bon d' câzer leu lingaedje foû, cwand, po ene fråze, i gn a fok li croejhete ki n' est nén l' minme ? Ey eco !

Ou minme, pocwè n' si nén rta-per todroet so l' inglès, et dmwin so l' chinwès ?

L' istriote est lu eto cmagnî pâ crowate, et gn aveut pus k' 400 djins k' el câzént come prumî lingaedje i gn a ene cwénzinne d' anêyes.

Et les ôtes ?

Asteure, li roumantche va mâ eto. Çou n' est nén assez k' il euhénxhe diclâré leu lingaedje come oficir ou eto-oficir [*co-officiel*] e sacwants viyaedjes. Nén assez d' awè metou so pî on rfondou roumantche, ki n' fwait k' wârdér fok les mots comprins pattavâ, et leyî foû les coinreces. Li bilinwisté roumantche-tîxhone tire todi do costé tîxhon; si spotche-t ele li roumantche.

Taiss k' asteure c' est foiravant l' inglès ki cmagne les cwate lingaedjes del Swisse.

Georges Staelens Sfasié, li 15 d' awousse 2020

Li Rantoele às belès-letes

Limero 50 (rawete al Rantoele l° 95 do waeyén-tins 2020)

Ene ouve ni vât ki po ostant k' ele soeye li djusse et vraiy temoen di s' tins. L' oteur walon doet esse modiene, et l' pus hardeye idêye nel doet nén rbouter. À contrâve, el doet rcweri. (Lambert Lemaire, adrovaedje do 49e anouwaire del soce « Les oteurs walons », 1964-1965, p. 24)

Carabosse et Tcheron-rôze

Dispu bele âdje, Carabosse, c' est m' copleuse po rnetyî mi ptit cwårtî. Asteure, tins do recloymint pol minêye di gripe chinwesse, c' est ene copleuse ki vât d' l' ôr.

Po dire li veur, Carabosse, c' est m' machene al poûssire. Enute, dji decide di l' inviter a fé si ptit toû dins l' mâjhon. Eto, djel va cweri dins l' caliboestea [cagibi]. Come li rnetieuse des Tite-Siervices k' el pormoenne troes eures par moes, leye ossu, elle est reclôse come mi, Carabosse est la a houlpiner [vivre dans l'oisiveté], bèn binâjhe di n' nén awè a hossî.

Po ndaler baloujhner [flâner] ambedeus, dj' el rabeye d' on novea blanc saetch, prôpe et nete, et nos trinnans londjinniveuzmint dins totes les coines di m' lodjisse. Ça va come do papî al muzike. Carabosse est la ki ronfeye come on pacha. Mins mi, dji vou fé on semdi foû mzeure. Bodjî les meubes po haper les arincris k' î ont fwait des minousses [toiles d'araignée chargées de poussière]. Netyî les ploumtions dissu tos les agayons et dizo les carpetes.

Ké bele pormoennåde ! On tome so des trezôrs muchyîs: pîce di cénk mastokes, boket d' veule sipiyî, clâ, botchons d' botaye ki m' fihèt rsovni di belès shijhnêyes avou mes soçons.

Dji so percêye binâjhe. Tos ces trovas la mi rmimbrèt li tins passé la k' dj' esteu awoureuse, sins ddja s' end abaiti. Libe di bodjî, di rabressî tos les cis ki dj' veyeu voltî, d' elzî dner l' mwin, d' elzî suziner des screts-mawets a l' oraye, sins esse oblidjî d' elzî gueuyî deus metes lon.

Mins nosse Carabosse, leye, elle end a d' keure di m' mirâcoleye. Ele mel mostere tot-z etoirtchant s' coirdea d' botroûle âtoû d' mes djambes, a

môde di rén, tot sayant di m' berôler.

Pitchote a midjote, nosse pormoennåde sint l' agnon. Carabosse est la ki hemlêye, et behoter [tousoter], et tchîpter, et voleur estater, halkiner èn âvé, pu leyî ouve podbon.

Voye non voye, i mel fât rahertchî dins si spirea [réduit]. On vierè bèn, à disracloymint, çou k' on frè avou leye.

Après les cénk samwinnes di recloyaedje, il est tins di waitî di replacî Carabosse, paski, al difén, elle a décidé di prinde si pinsion.

Come on rpout voyaedjî ene miete, dji decide d' aler a Mâtche, so on martchî di sclâves, po nd atchter onk.

Dji so rçûte pa on vindeu ki – ça s' voet bèn – n' a nén yeu ene hierdulêye di pratikes di ces djoûs ci. Il est moussî a dimegne, mins – droidimint assez – il a ene grosse blanke muzlire à mitan di s' vizaedje. Est çu pask' il a hagnî on cande divant mi, et k' il âreut l' mâ d' araedje ?

Mins la, wai, âk di pus drole. Les ôtès djins ont ossu l' minme atricaye so leu grognon. Dji mi rwaite a brotchâd dins on muroe, et cwè çki dj' voe ? Dizo m' tiesse dihoursulêye [cheveux en bataille], dji poite eto li minme afutiô. Cwè çki c' est d' ça po âk ? Les djins sont i arivés a ene rascandjâjhe [mutation] djenerâle ? Cwè çki s' a passé tins do recloyaedje ?

Dji n' a nén l' tins d' î tuzer pus lon, ca gn a l' vindeu ki m' mostere ene hâvurnêye di sclâves metous onk dilé l' ôte. Des gros mastokes, câzu bômeles [obèses], des ôtes pus tenes et pus frâjhûles.

End a des cis et des cenes k' on wârdé leu coirdea d' botroûle, et des ôtes nonna. Ces-ci vont prinde leu tûturon al

tete da moman-electrike tins k' i sont al ripoizâjhe, inte deus boutaedjes.

I sont tertos metous la, sins mouvter, sins moti, ki sperèt esse tchoezis pa on bon mwaisse u ene boune mwaistresse.

Eto, i fjhèt tertos leu pus bele figureure.

Li vindeu kimince pa schoûter mes dmandes, pu i m' prezinte ene djonne esclâve, ledjire, adjete, et dihalêye di s' coirdea d' botroûle. I lyi fwait fé abeydimint kékes kitoûnreyes ki ti n' direus ene danseuse d' operâ.

Portant, inte mes mwins, ele ni s' lait nén fé si âjheymint. Mins ele si va leyî radmint etraityî [*domestiquer*], paret.

Dji decide di l' atchter. Ele si lome Samsougne. On m' l' apoite avou s' banstea d' cwârton, mins mâlureuzmint, i n' mousse nén dins mi ptite oto. I nos l' fât fé rexhe foû di s' birce [*berceau*], et lyi disvistrer si miere djambe (come tos les cis et les cenes de cisse raece la, ele n' a k' ene djambe).

Ça fwait k' vo m' la avou s' bodje dins mes mwins. To n' direus on bazouca. Dj' a hâsse di luginî l' vindeu avou, e criyant « Caramba ». Ci n' est nén dujhâve [*convenable*]. Dji m' rapâjhtêye ey apicî l' volant, tot metant Samsougne al plaeece do moirt (mins ele ni sait nén ki c' est l' pus laide plaeece d' ene oto, si on fwait èn accidint).

Nos tapans ene divize. Cwè ? Ele si vôreut disbatijhî. Douvént ? Kimint çk' ele si vôreut lomer ? Dicwè ? Mougoungwa ? Cwè çki c' est d' ça po on no d' bateme.

Ele mi raconte k' elle a vnou â monde el Corêye nonnrece, d' ene mere poirteuse, esmincêye ârtificielmint. C' est ene dondon, nouzome, abominâbe, ki s' acoûtche tos les djoûs di des meyes di pâpâds, valets et bâsheles. Ki s' lomèt tertotes et tertos Samsougn (les gârçons) et Samsougne (les feyes).

Ele vôreut bén on ptit no a pârt et m' atâvele [*propôze*] Mougoungwa, ki c' est l' lomaedje d' ene fleur di s' payis. Cisse plante la riprezinte l' eternité, li foice, li perseverance.

Mins ele voet bén ki, mi, dj' âreu des rujhes po prononcî ç' no la. Adon, ele mel rimete e walon: « tcheron-rôze », rôze des tcherons.

C' est mo bea come no. Dji so d' acoird sol côp. K' i vâye ! Dj' el lomrè « Tcheron-rôze », dabôrd.

Elle end est tote rapwaireye, et nos finixhans nosse voye sins moti, tchaeke di nos deus dins ses pinsêyes.

Rarivêyes e nosse mâjhon, dji lyi remantche si djambe. I m' lyi fât mostrer les adjets. Dji lyi esplike k' ele doimrè dins on dortwer avou les ôtes domestikes. Ele fwait conoxhance di monsieu Plouma avou si houptiket di totes les coleurs, ki provént do fén fond des Indes. Gn a ossu nosse dame Ramassete, ene djin sins brut, ki n' a waire sitî a scole, ki n' sait ni A ni B, mins djinteye âdla, et ramasser sins rnigter des hopeas d' mannestés di totes les cognes.

Pu ele fwait ene serviteure [*révérence*] a monsieu Rustea, onk del hôte ki n' si moutche nén do pî. I s' tént droet come èn î siconte do meur, come s' on lyi âreut yeu planté ene bardaxhe divins s' dos - âresse, c' est l' cas, ki c' est s' longou mantche. Dji lyi chuchlote a l' oraye k' i s' fât dismefiyî d' lu, pask' i n' rate mây l' ocâzion - boutans : cwand vos drovoz l' ouxh trop waeraxhmint - di rider chôgnârdimint tot do long do meur, et vos vni acsegnî l' tiesse. C' est vormint on toursiveus verât. On bea côp, il a vnou speter l' binete di mi ome k' aveut roté sor lu k' esteut coûtchî e corti, fijhant s' prandjire. Mi ome a wârdé on noer ouy des samwinnes di rote.

Â moumint ki dj' lyi mostere si djîsse, dji m' abaitixh k' ele n' î pôrè nén teter, ca gn a pont d' suçote a l' electrike lavola. Èt dire k' elle a ddja fwin. Adon, dj' el fwai ashire dins m' livigne. Mins nerén, â mwinde di mes mouvtaedjes, dji m' trouve bâbe a bâbe avou leye.

Â cmince, dji m' end amuzéve, mins avou l' tins, dj' a cmincî a trover ça pelant. Minme ki dji n' fijheu pont d' bén [*je m'inquiétais*]. Est çk' ele doime ? Est çk' ele mi rlouke ? Est çk' ele mi scarwaite, a môde do Grand Fré Espionneu [*Big Brother Google*].

Il sereut grand tins k' ele vâye coûtchî e s' tchambe avou les ôtes. Adon, houkî radmint l' electrizyin, k' i vegne emantchî ene prijhe di corant dins l' dortwer às domestikes.

Shûte p. 15

Di l' erî-sâjhon

(fotos da Jean-Pierre Van Overmeire, Pierre Otjacques, Lucien Mahin)

JPVO

LM

JPVO

JPVO

<==

Les tchampions des bwès sont la po rmagnî les âbes crevés et rinde les oumires [humus] al tere.

==>

coprin al canote; ça s' magne ? :: taiss k' ây, mins nel nén leyî trinner divant del cure

Kuehneromyces mutabilis ; cwè çki c' est d' ça po ene biesse ?

Ananite vétiveuse (*Amanita phalloides*); ça s' magne ? :: oyi, et leyî la tes hozetes ! [passer l'arme à gauche]

PO

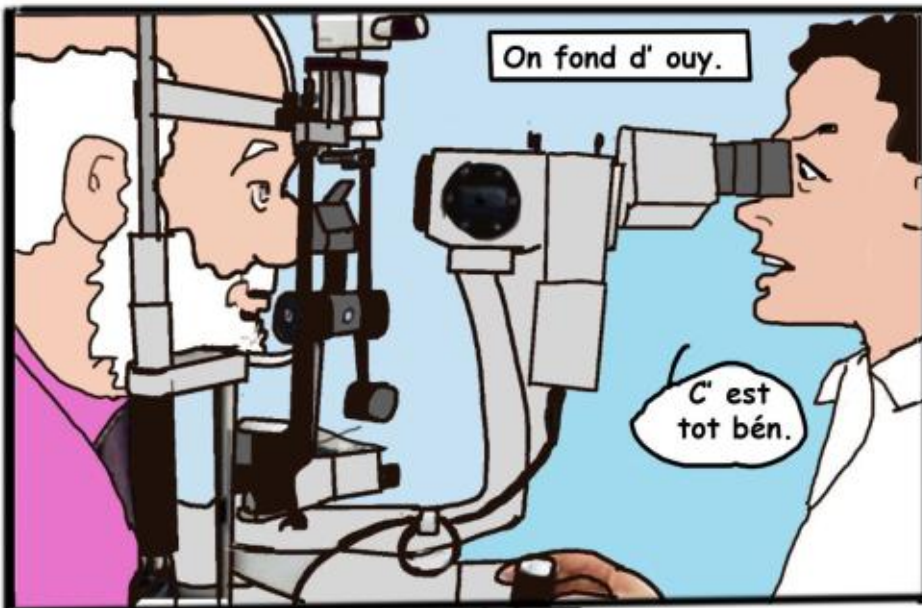

Daedalea quercina (polipôre do tchinne); ça s' magne ? :: Si magnî do bwès, ça vs ragostêye !

PO

Fotos ey imådjes po rire (Li Blawete et l' Djan Goffart)

<=
 - Si vos vloz, li pere di l' efant pout assister al nexhance.
 - Neni merci; djusse mi ome, ça irè.

Drole tos cès-ûmins avou leûs mûz'lires ...
 Il ont d'vou fé eune bièstrèye !

^
 C' est drole tos ces umins avou leus muzlires...
 Il ont dvou fé ene biestreye

Martine si spèye li gueûye avou s' maske qui n'èst nin bin mètou .

Mårtene si speye li gueuye avou s' masse ki n' est nèn bèn metou

^
 Dji n' a trové nou tchvea so t' tchimijhe
 - Ey adon ?
 - C' est kî ç' poufiasse la k' est pelake ?

Unicmint avou l' rapwairixhaedje
 Vo ndè la onk ki n' a nèn peu do virûsse,... et ki n' est nèn mâlâjhey !

Erî-plaeçaedje et masse: il î fât pînsèr pattavâ.

El distanciâcyon èyèt l' maske : faut i pînsèr pa-t't-avau ...

Ca poureut bèn r'cominchî ... Adon, dj'è comandé saquants roulaus di papî twèlète !

El vijène vént d'bouchi dins l'uch' : èle vèneut m'apôrter in masque qu'èle a fèt lèye min.me! C'èst djinti ènn'do!

Ça pôreut bèn rcomincî... Adon, dj' a comandé sacwants rôleas d' papî d' twelete ! ^

Li londmwin à matén, dji l'î moenne, tot-z adrovant l'ouxh precocioneuzmint po n' nén fé tressiner monsieu Rustea. Paski ç' mabelair la ni sereut nén schlintchire po m' maker come i maca mi ome.

Mins cwè çki dj' voe !? Monsieu Plouma stindou fén mierlong so nosse dame Ramassete. Ké sekelreya ! Dj' endè so tote rimouwêye, presse a houkî l'brigåde des bounès meurses.

Mins, djans ! il ont tos les deus l'ådje di råjhon. Si ont i l' droet di fé çou k' elzî plait. Dji n' a pus k' a distourner honteuzmint mes ouys.

Copurade ki dji n' doe nén ratinde di l'aidance da monsieu Rustea, ki rawaite li sinne, hôtinniveuzmint, avou on riya do gros des dints.

Pôve pitite Rôze ! Dins ké caberdouxhe k' ele si va dveur sititchî ?

Dji m' dimande si dji nel doe nén ramoenner dins l' livigne. Mins tins ki dj' ratuze insi, ele m' a schipé foû des

mwins, et s' a stâré à bea mitan di ci « caberdouxhe » la, wice ki ses pareys lyi fwaiynut boune ascoye.

Dji m' abaitixh ki, a si ådje, si plaeece est bèn vaici, la k' elle va-st aprinde li vraiye viye, purade k' avou mi, ene viye tourbale ki lyi vout raprinde si catrucinme.

Dji lyi fwai don ene plaeece por leye, la k' ele si pôre fé milouter, astok di s' tûturon electrike. Sins schoûter pus lontins, ele si mete docô al tete, golafmint. Come d' efet, gn a troes ptitès vetès loumires ki s' esprindnut so s' vinte, acertainant k' elle a tchatch.

Tant k' a mi-minme, i n' mi dmeure pus k' a-z eraler, mierseule, dins mes waibes, fé mes croejhlés mots et mes soudocous.

*Christiane Blanjean, li 30 di may 2020;
ratournaedje e walon : Li Rantoele*

Rîlêye-moudreu¹ a l' ospice

Divnowe viye, dj' a stî stitcheye dins ene grande måjhon ;
Nén ddja come li minne, mins ene po s' î bèn rpoizer.
Po m' î mete, seur, mes efants pinsént esse dins l' bon.
Nos î esténs pãjhûles, sognîs et miloutés !

Mins d' on cõp, ene laide irupeye s' a stâré
Patocosté avå l' monde, dins tos les payis.
On bea djoû, nos nos avans rtrovés resserés;
Pupont d' pormoennâdes ; les vizites, c' esteut fini.

Li pûne a pezé dsu les djins, e nosse siervice.
Po nos bèn sognî, il ont fwait des sacrifices.
Mins l' mannete minêye a fini pa les djonde.

Li prumire a mori a stî ene infirmire.
Asteure ki m' pitite-feye mi va poleur rivir,
Po nos tni a houte, dimeurrè-t i co do monde ?

José Schoovaerts li 16 di may 2020

rîlêye-moudreu : *tueur en série*
milouté : *cajolé*
resseré : *confiné*

pûne : *malédiction*
minêye : *épidémie*
a houte : *à l'abri*

T' as volou vey Grûpont

On ratournaedje da Brel, co djamây metou so papî (ni tchanté) !!!

1. T' as volou vey Grûpont ; on a stî a Grûpont.

Pu t' as vlou vey Djanmioû ; on a stî a Djanmioû.

Adon vla Coû-so-Eure ; ns avans veu Coû-so-Eure.

T' as volou vey Tromcoû ; on biyet po Tromcoû.

T' as vlou vey Sint-Amand, smi-direk po Tromcoû.

Dj' âreu vlou vey ti sour; on n' a veu ki t' moman ;

Bén soyant !

Ti n' inmêves pus Grûpont ; on a stepé d' Grûpont ;

Ti n' inmêves pus Djanmioû ; on a stepé d' Djanmioû ;

Dj' n' inmêve pus Coû-so-Eure ; ey ârvey Coû-so-Eure.

Ti n' inmêves pus Tromcoû ; bén tant pé po Tromcoû.

Après, ç' a stî Warnant ; on nd a nén ddja fwait l' toû.

T' as pus inmé t' moman ; nos avans cwité t' sour [*sieûr*].

Ké maleur !

Prumî resploe :

Mins c' est mi ki tel dit ; dji n' irè nén âdla ;

Way ! Fouxhe seur di ça : nén pus lon ki vaici !

Dayeur, c' est m' bouneur di dmorer e m' mājhon

Et d' djouwer tenawete sacwants pârts di couyon.

2. T' as vlou conoxhe les Chtis ; on a veyou les Chtis.

T' as co vlou vey Dopont ; on a veu on vrai pont.

Dj' a co vlou vey ti sour ; dj' a veu l' Mont Valeut-rén.

T' as vleu vey Tante Ortanse ; elle esteut â pus mâ.

Dj' a volou vey Dreyance ; ns avans veu Djeronsât

Mins al gâre di Ransârt, dj' a tcheu et dj' a yeu tchôd

Mes panârds

Ti n' inmêves pus les Chtis ; on a leyî les Chtis.

T' end aveus t' sô d' Dopont ; ns avans leyî les ponts.

Asteure, dji prind èt sour po l' mont ki n' valeut rén.

Avou çki dj' a d' Ortanse, dj' so bon po l' ospitâ

Rén a fote di Dreyance ; asteure dj' a veu Djenvâ.

Et l' egljhe di Samâr veyowe âdzeu d' mi spale

Bén d' azâr.

Deujhinme resploe :

Mins dji tel ridi ; dji n' irè nén pus lon ;

Way ! Tén t' lu po dit : ti ptit djeu est fini !

Dayeur, c' est m' bouneur di dmorer e m' mājhon

Et d' djouwer tenawete sacwants pârts di couyon.

Philippe Antoine, câzaedje eredjistré amon li scrijheu li 22 d' djun 2020; tchantâve sol tipetape [rythme] di « T'as voulu voir Vierzon » da Jacques Brel. « Dopont / pont » po Ducon / con [Dutron]

Viyès tecnikes

L' eraire et les brabant

Dj' elzî prometeu tos ls ans dispu bele ådje, et dj' aveu rmagnî m' parole sacwants côps. C' est di fé rschoûter li vwès d' leu pere às bâsheles Djôzef Deveux.

Dji l' aveu stî trover e moes d' mæss 2004, et câzer di traze et d' catoize. Dj' avéns ataké pa les eraires et les brabant.

Viyè eraire

Mins cwand les cinsîs des anêyes 1950 câzént d' eraire, c' esteut ddja pus l' eraire di bwès k' on s' è sieve co à Marok, pol djoû d' ouy, po tcherwer dins les tienes, uco po rahopler les mayisses. Cisse-lale, c' est tot bounmint ene hâye [*hage, longeron de bois de l'aire primitive*] ene cawe et on schî [*soc*], nén toti avou on shabot d' fier.

L' eraire riprezintêye dins l' motî d' Tchonveye [*Jéhonville, Bertrix*] da Jules Boulard (1960) a co ene hâye ey ene cawe di bwès, mins dedja totes les ôtes pîces di fier. À schî, on-z a radjouté : di l' âd-vant à drî.

* li crama [*crémaillère*] (ki permète di fé tcherwer pus fond u pus schate, sordon l' terén et l' foice do tchvâ).

* li ptit schî [*peloir*] ki find ddja

l' waezon, cwand on tcherowe on triyot. I n' egzistêve nén dins les prumirès eraires ;

* li coûte [*coutre*] ki find dedja pus fond ;

* li rîsse u levwere [*versoir*], ki l' schî est sôdé après.

Mins do côp après l' guere di 40, les pîces di bwès vont esse replaeceyes pa des fiermints. C' est dandjreus di ciste eraire la ki nosse Djôzef djâze ciddé padzo. Waitîz les troes modeles sol cou-coviete.

Aroyaedje et disroyaedje

Dimandeu (Dm.) - On a cminci a câzer des eraires.

Djôzef Deveux (Dj.D.) - Åy, c' est vraiy.

Dm. - Vos djhîz k' les eraires, c' esteut mî k' les tcherowes po aroyî.

Dj.D. - Po disroyî !

Dm. - Ké diferince inte « aroyî » et « disroyî » ?

Dj.D. - A ! Cwand on-z aroye, on cmince djondant on royea [*long bord du champs*], hin. Et po disroyî, hin, c' est djondant l' ôte.

Dm. - Disroyî, c' est l' dierinne roye di tcherowe, et aroyî, c' est l' prumire.

Dj.D. - Awè.

Dm. - Ça vout dire k' avou les eraires, on n' tournêve nén. On esteut oblidjî d' aler rcweri l' roye [*retourner à la ligne de départ en soulevant la charrue*] ?

Dj.D. - Avou l' eraire, åy; ... u ki t' âreus tourné alintoû do tchamp.

Dm. - Mins alôrse, tot à mitan, gn aveut on trô.

Dj.D. - Ebén, gn aveut on trô !

Dm. - Ey avou l' brabant ?

Dj.D. - I gn aveut nén on trô. On cmincive djondant l' royea, fé ene roye, pu rtourner l' brabant et disroyî padzeu l' prumire. Adon, i gn aveut rén do tot d' ça à mitan. Ttafwait esteut bén metou, bén a l' uni.

Dm. - Avou l' eraire, on tchvâ, c' esteut assez ?

Dj.D. - Åy ! Avou l' eraire, åy, hin

Dm. - Et avou l' dobe brabant ?

Dj.D. - I faleut deus tchvâs.

Dm. - C' est po ça k' les ptits cinsîs, ki n' avént nén del coûteure assez po atchter deus tchvâs, i s' metént a soce.

Dj.D. - Åy ! i s' metént eshonne.

Dm. - I metént djusse les tchvâs eshonne ? I n' travayént nén eshonne ?

Dj.D. - O ! A pô près ! Siya, hê, siya !

Dm. - Il alént leus deus às tchamps ?

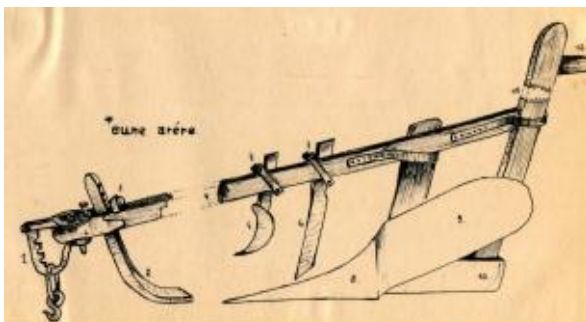
Dj.D. - Åy, hê, hin. I gn a onk k' î aléve, avou les tchvâs, et po disroyî, avou les brabant, on-z î aléve les deus, paski, i faleut onk ki moenne les tchvâs, et l' ôte po tni l' brabant po n' nén k' i czoupele di tos les costés, la.

Dm. - C' esteut pus mâlâjhey k' avou l' eraire ?

Dj.D. - Awây, po l' ci ki tneut les tchvâs, po n' nén k' i n' vonye nén trop vite, dedja po cminci. Les tchvâs ârênt yeu stî ditrop d' on costé. U d' l' ôte. I faleut k' l' ôte tinaxhe li brabant.

Schoûtez lu

Si vos vloz ôre li responda, alez s' naivyî sol Wikipedia e walon (adresse p. 23) pu dins l' purnea [*fenêtre*] « cweri » metoz « tcherwaedje ».

Rivuwe di presse

Li minêye dins les gazetes e walon (II)

Nos loucrans co on côp les escos del minêye di cron virûsse dins les gazetes e walon. Et vey kékes noûmots k' ont sourdou håre et hote - ou k' ont rviké - po l' ocâzion.

L' idêye ki pus d' on scrijheu la yeu, c' est di ratourner ene fâve classike ki nos discrît ene sifwaite minêye, mins k' aveut rascråwé les biesses.

Les biesses atakêyes del pesse

On classike da Lafontaine, k' on è rtrouve ene novele modêye dins Les Cayés Walons 3/2020 dizo l' tite « Les biesses djostêyes del pesse ». Elle est sinêye Bernard Louwis, et shuve did près li mwaisse tecse. Divant lu, li gazete aveut replaidî li minme fâve pa Djôzef Houziaux. Vocial li prumire estrofe des deus ratournaedjes :

On djoû, dit-si i l' Boulome, li pesse / S' aveut tapé avâ les biesses / Tertotes n' è crevént nén / Mins mwintes è sofrîxhént / Ele n' avént pus d' keure di viker / Nol apeti, pupont d' agrè. (Houziaux)

On må ki seme pattavâ l' peu / Må ki l' cir, ossu mwais k' furieus / A trové po pûni les laidès djesses sol tere, / Li Pesse (pusk' i l' fât tolminme lomer pa s' no) / (...) Di ç' tins la fîheut âs biesses li guere. (Louis)

Li tecse à tite raprotchant « Les djins malâdes do coronavirûsse », k' on lét dins Singulîs 2/2020, del pene da Pierre Otjacques, c' est ene ouve oridjinåle. Li scrijheu ricandje li pesse des biesses pal herike di gripe chinwesse, et ndè dire les ca et les ma :

Ene minêye avoyeye del Chine / Cwerant les djins, brocant so leu schene / Si stramléve pattavâ nosse tere / Po fé des moirts come e tins d' guere / Covite 19 u Corona / Come tertos l' lomént avâ la / Còpéve âs djins li tchike et l' gosse / Inflant peumons et dinant l' tosse.

Recloyaedje et disrecloyaedje

El Moxhon d' Ônea do moes d' djun nos buskinte di cwate tecses sol piyintche. Pol faze di recloymint vola des bokets di « Fayeye passe »

Rowes dizartêyes / Noû dezert / Fok el tchant d' on miele / Al pikete do djoû // Il ont wârdé leu coraedje / Po n' nén esse eplôkîs. // Fayés djoûs e nos cours / Pupont d' rabressâdes / Fayé tins po l' bouneur / El moirt est al cache [à la recherche]. (Christian Thonet)

Pol disracloyaedje, nos rténrans l' bea tecse di « Nosse lingaedje » sol rintrêye e scole :

- Kevine : *Alez scrire li date sol plantche. Avoz metou vos wants ? Prindoz ene novele croye, adon.*

- Ciriele, *stiernixhoz e pleu d' vosse keute ! C' est l' troejhinme côp k' on vs candje di masse dispu à matén.*

- Ki n a-t i, *Mawoumet ? I vs fât parer vosse croyon ? Neni, dji n' vos è pou nén pruster onk. C' est dvins les regues Covite.*

- Rayane, *li masse, ci n' est nén on bindea d' boigne. Dji vzel confisse.* (Marie-Christine Purper)

Gn a eto des beas scrijhaedjes dins « Li Soverdea d' après Djodogne ». Damadje ki dj' n' a pupont d' plaeece !

Motlî minêyrece

minêye, piyintche, plôke : *épidémie grave*; li minêye rôle, court, toûne, si spåd, si stâre, si strame, si stramlêye : *l'épidémie se répand, progresse, la contagion règne.*

irupeye, punâjhinne, herike, haixhe, haxhire : *épidémie bénigne.*

minêye daegnrece, parminêye : *pandémie (épidémie mondiale).*

acsût, emilé, enindjî, eplôki, rascråwé, ataké, ramassé, djosté, djondou, epufkiné, epestiferé : *atteint par l'épidémie, contaminé.*

coronavirûsse, Corona, cronivirûsse, cron virûsse, Covite 19, gripe chinwesse : *Covid 19* (li D d' Covid, c' est l' inglès "Disease" (maladeye) ; on sfwait tcherpetaedje e walon sereut « Maladeye à Cronivirûsse 19 », MacroV 19.

recloyaedje, recloymint, resseraedje : *confin'mint.*

disrecloyaedje, disrecloymint, disresseraedje : *dèconfin'mint.*

ri-recloyaedje... : *riconfin'mint.*

erî-plaeçaedje des djins : *distanciyâcion sociåle.*

masse : *masque* (po rire: muzlire, bavrete, gletoe).

djalêye aiwalcolike : *gel hydro-alcoolique* / dispufkiner, d(i)zinfector : *désinfecter.*

ridjiblaedje, rispitaedje, rissôtlaedje del minêye : *rebond épidémique, 2e vague.*

acsegnmint coirzenoxh, sicole e-n estant la : *enseignement présentiel* ; scolaedje éndjolike, escole e s' mājhone : *enseignement distantiel.*

minêyolodjince, minêyolodjisse : *épidémiologie (science), -iste.*

Resconte avou on waloneu

Raymond Riguelle

E moes d' setimbe 2018, dj' aveu regurniyî [archivé] des pactêyes et des rapactêyes di vîs Cayés Walons k' estént po-z esse broûlés. Tchance eto ! I m' ont fwait resconter on waloneu nén come les ôtes.

On a fwait des mirlifitches avou les prumîs rtrouaedjes inte les Walons del Wisconsin et les cis d' avâr ci. On rtént sovint des nos come les cis da Lucyin Léonard, k' a-st adjinçné les prumîs voyaedjes di Namurwès addé leus cuzéns di houte del Grande Basse, et ramexhné les viyès tchansons e walon k' il avént wârdé e leu memwere. Rivént eto sovint li no da Françoise Lempereur, k' a scrît des lives e francès so leu-z istwere. Mins tot çoula n' euxhe nén stî possible sins nosse Raymond. Portant si no n' est mây cité dins les papîs sol sudjet.

Li Rantoele (L.R.) : Dj' avans vaici Raymond Riguelle, k' est èn ome istorike, et i nos va dire pocwè.

Raymond Riguelle (R.R.) : Dji pou cmincî ?

L.R. - Oyi, racontez nos l' istwere des Wisconsinîs a Lovén.

R.R. : Dji m' vos va raconter çou ki dji pinse esse onk des pus beas djoûs di m' vicâreye. C' esteut la Bén lontins e 1972. Dj' esteu on student a Lovén - dj' ô Bén : Li viye Lovagne - et dji ratindeu po mes cours, et dji carotéve sol Grand-Plaee. A on moumint dné, dj' a veyou ariver èn otobusse, deus otobusses, troes otobusses et il esteut marké so les cârs ene grande bindroûle: *Flemish American Friendship Association*. Dji m' di: « Tén ! Vola des Amerikins ki vegnut vey Lovén. » Et dj' a veu dischinde brâmint des djîns - dji l' a seu après, il estént leus cint cén-cwante. Rén k' a les vey, dji di : « ça, c' est des cinsîs. » Avou leus coulotes amerikines, des blancs solés; les femes des cotes carimadjoylêyes, avou totès rodjès couleurs. Et dj' arive adlé zels sins fé shonnance di rén. Cwè çki dj' etind ? I câznut li walon come mi.

L.R. : Vos oyo k' i câzèt li walon come vos. Ça vout dire ké accint ? Di Lidje ?

R.R. : A ! nonna ! Li ci d' Anret, d' Inguezêye, li ci des cinsîs del Hesbaye. Avou on guide flamind ki câzéve inglès avou zels, et ki lzî mostréve des viyès pires. I n' avént nén l' air foirt interessés. Tot d' on côp, dj' è voe onk - on pus foirt ki ls ôtes, la, ki trinne ene miete li djambe. Et il est avou s' feme. Et... dji n' sai nén çk' i m' a pris - eco asteure, des anêyes après, dji m' dimande comint çki dj' a Bén oizou m' adressî a lu. Dji di a ç'-t ome la - ki dj' n' aveu djamây veyou, dabôrd - « Bondjoû ! Vos estoz Amerikins ? » Nodidju ! I m' rawaite : « Ti câzes bedje, twè, m' fi !? Ça egzistêye co, ça ? Hê schoûtez ! schoûtez, les ôtes ! » Et i creye di s' vwès di gros coboy amerikin, la : « Vinez vey ! Dj' a rescontré on djonne

ki câze bedje. » Come si dj' sereu-st ene dinrêye râle.

Ladsu : mi, dj' aveu cmincî a câzer; dji n' âreu savou rprinde mi parole. Si feme, k' esteut adlé lu, naturelment : « O ! m' fi, k' on-z est contin d' etinde câzer bedje ! Vos savoz Bén, nos estans Amerikins. :: Dou çki vos vnoz ? :: On vént del Wisconsin. Ti saîs Bén wice ki c' est ? :: Non, dji n' sai nén. Dji n' a djamây sitî e-n Amerike. :: E Bén on dmeure à boird del laetche [lac], li laetche Michigan. :: A ! c' est foirt lon. Et cwè çki vos fjhoz vaici ? :: Bén on est e voyaedje e-n Urope po waitî di rtrouver nos viyès familles. Et disk' asteure, nos avans lodjî a *De Haan* - ça vout dire Li Cok-sol-mer, dji nel saveu nén non pus, paski dji n' î aveu djamây sitî non pus, à Cok - :: Åy ! Et cwè çki vos avoz ddja veyou, di nosse payis ? :: Abén schoûtez ! On-z a veyou Brussele, on-z a veyou Brudje; on-z a veyou brâmint des ôtes afwaires dins les ôtes payis, et on n' a rén veyou del Waloneye. On n' sait nén ddja dou çki c' est ki nos parints provegnnut. On a nos papîs vaici avou nos, mins on est pierdous, on n' sait nén cwè. »

Schoûte ene miete, mi fi, dit-st i l' Djo, dj' a on ptit-cuzén ey ene pitite-cuzene ; li fi est curé a Fâ-les-Tombes. Vos savoz Bén ou çki c' est ? :: Åy, dji sai Bén ou çki c' est. Mes parints ni dmeurnut nén lon did la. :: Waitîz, dit-st i, dj' a on papî vaici, paski on scrît avou zels, et dj' a l' limero po câler. :: dji di: « câler » ? cwè çki ça vout dire ? :: Bén câzer dins ene machene, dit-st i. :: A bon ! Et vos vôrîz Bén câzer avou lu ? :: Abén ! Comint çk' on pôreut fé ? :: Et c' esteut les cabenes telefonikes, don a ç' moumint la, et n' aveut djustumint ene la-djondant. Dji di : Waitîz ! i n' a ene cabene, la. Dinez m' li limero, et si vos vloz, dji va « câler », dabôrd, vosse pitit-cuzén. Et adon, vo m' la moussî dins li ptite cabene avou l' gros Djo. Dj' apele li limero. Et c' est l' curé ki m' respond. Dji m' esplike et lyi passer l' gros Djo.

Li paskeye ni fwait ki cmincî Ele continouwrè a Anret, mon mes parints, a Fâ-les-Tombes. Pu mi, franc come on tigneus, aler trover l' gouverneu d' Nameur, çou ki va escourci tote l' « istwere oficire » do raprotchmint des Walons d' Nameur et do Roman Payis avou leus cuzéns d' Amerike.

filmé pa Lucyin Mahin, li 16 di djulete 2020; rischoûtâve et riwaitâve sol Wikipedia walon, pådje « Walons del Wisconsin » (loukîz p. 23).

Linwe-ehâyaedje: scolaedje des scoleus

Nosse walon a tolminme di l' avni !

On-z a ddja surmint câzè, dins L' Rantoele, do voyaedje k' on-z aveut cmincî avou Lucyin Mahin, po ndaler vey les scolîs et scolresses dins les scoles, po lzî diner ene pitite idêye di çki çoula esteut ki l' walon.

Etur li Tossint et l' reclo-yaedje, çoula aveut stou ene bele esperince cwand on moussive dins les scoles, dins les classes po diner l' istwere do walon, mins ossu lzî diner on pô del grammaire.

Binâjhté

Dj' esténs tertos contins, nozôtes bén seur, po l' walon, les gaméns et les gamenes, k' estént tot sbarés d' etinde çoula, mins ossu les mwaisses di scole ki n' è rivnént nén do vey leus scolîs, po on còp, schoûter les esplicâcions sins brontchî.

Avou l' sâme [dans le but] di rmete li walon dins les scoles di manire continowe, come li vout li « pake di meyeusté » [pacte d'excellence], faleut bén

trover ene solucion.

Dj' aveu sondjî ki les mwaisses di scole divrént aprinde lu walon po l' rinde às élèves li mî k' i pôrént. Po çoula, dj' aveu propôzé di diner des cours às mwaisses, tertos eshonne, et lzî diner del grammaire.

Prumî adierçaedje

Enute, çoula est bén oficir !

A pârti do 19 di setimbe 2020, tos les mierkidi di 18 a 21

eures, pal voye des promotions sociâles di Libråmont, i gn ârè des cours di walon.

Li cayet ni va nén esse simpe a kimincî, mins nos î arivrans.

Pocwè câzer di çoula ?

Simplumint paski, si çoula n' est ki li prumî pas, si çoula n' est k' ene pitite ascoxheye dins l' avançmint do rtoû do walon, dju su fén binâjhe di poleur mete mi ptite grinne po fé avancî l' agayon.

Asteure, i sufit di fé ossu tcheryî li walon rfondou, po ki tertos si poye comprinde.

Mins çoula, c' est co ene ôte pwaire di mantches.

Dimitri François, li 27 d' awousse 2020.

Amoner ene poûssance [lobbying] pol walon ?

Et cwè, les waloneus ?

Et vola les viyès matenes ki ratacnut. Do recloyaedje à disrecloyaedje et à ri-recloyaedje coinrece [reconfinement partiel], d' erî-plaeçaedje des djins [distanciation physique] à clostea sociâ [bulle sociale] ki s' rastrind come del crinme so do rafroedi laecea...

Vo nos rla a n' pus sawè ni cwè ni kesse, a rcrinde po nos cayôs.

Portant, cwand l' airance s' a ene miete rabeli, beacôp des mestîs k' avént stî moudris pal minêye s' ont rmostré. Inte di zels, les ci loyîs al tuzance (al culteure). Tantea k' on a oizou dire di leye ki ci n' esteut nén on djeu, on pasmint d' tins. Gn a des gros colés do cinema et do teyâte k' on fwait aler leu vwès. Ey on les a Bén dvou aconter. Mins nozôtes, les waloneus : on n' a nén moti, on n' a nén mouvté. Kimint vôreuss k' on nos âye etindou ?

Taiss k' ây ! On lingaedje a dandjî d' esse sicrît. Mins aprume, i doet esse câzé, divizé, djâzé, oyou, etindou et schoûté. Ene anêye sins teyâte, sins copinreye, sins scole di walon, sins bate di recitaedje, sins messe e walon, et câzu sins berdelaedje ni ramtaedje sol candlete (contwer), c' est ene anêye di pierdowe. Ki n' si ratraprè djamây.

Lacobén ki les radios coinreces ont co roté, ki les coraedjeus mwaisses sicrijheus des gazetes

e walon n' ont nén tapé djus, ki les cibernaivieus walon-câzants, so les djâspinreyes et les eciopedeyes éndjolikes, et les waibes di videyos [streaming] n' ont nén leyî ouve.

Mins asteure, mes djins, il est grand tins do bouxhî on gros còp d' pogn sol tâve. Amoner on vray grand pordjet pol schapaedje do walon (ses ptits frés picârd, gâmès, tchampnwès shuront bagaedje ; i n' ratindnut k' ça).

Li prumî d' tot, c' est d' cweri des novelès voyes, sins rnoyî les viyes, come di djuste. Metans: (1) po les teyâteus, fé des pîces ki shuvnut les noveatés di nosse societé; (2) oblidi l' RTBF a mete do walon foû des stroetès emissions « patwezantes »; (3) Amoner on nawea d' poûssance [task force] ki pout poirter nos dmandes divant les politikîs et les decideus economikes.

Les cis ki m' vôrént copler mi polèt scrire a meuree.michel@gmail.com u m' houkî à 071 328 597 u don-bén à 0476 278 712.

Michel Meurée, li 25 d' awousse 2020

Diccionairaedje [lexicologie]

Deus noveas motîs walon-francès so les fyis

Come dit dins l' ratacaedje del Rantoele 94, li recloymint a yeu do bon. C' est insi k' i gn a asteure deus noveas motîs walons k' on pout aberweter so si éndjole.

Motî d' Årsumont

Il esteut ddja aberwetåve sol waibe da Jacques Servotte (loukîz l' Rantoele 93 p. 19). Mins nén foirt veyåve (nole adresse direke eviè l' motî). Nos avans dmandé l' åjhmince del diccionairresse po l' poleur edjîstrer so on deujhinme lodjoe, po si e cas.

Vocial si response :

J'ai reçu votre courrier concernant mon édition du Glossaire d'Arsimont. J'ai travaillé durant des années avec la plus grande exigence, notamment concernant l'utilisation de l'orthographe normalisée Feller, pour rendre possible sa publication. J'y explique dans le détail la méthodologie et tous les choix de graphie que j'ai opérés.

J'étais à l'époque sous la direction de Marie-Guy Boutier qui a donné son aval à sa diffusion.

J'ai donné à mon père l'autorisation exclusive de proposer gratuitement à chacun, téléchargeable sur son site Internet, ma publication.

Je peux vous donner la même autorisation. C'est-à-dire de mettre à disposition mon travail gracieusement et téléchargeable pour quiconque, dans la forme comme je l'ai arrêtée, uniquement sur un seul site, celui souhaité par « Li Rantoele ».

Ceci étant dit je suis consciente qu'il faut donner chance à la langue wallonne, notre patrimoine collectif, de perdurer. Ce qui me semble-t-il devrait être fait dans votre combat pour davantage de normalisation, un travail immense qui personnellement me dépasse, serait de faire l'analyse des mots les plus utilisés sur l'entièreté du territoire géographique wallon (y compris ce qui est Lorrain, Picard...) et d'en faire un dictionnaire de référence... pour toute la Wallonie.

Dans quelques jours je proposerai aux élèves de l'Athénée de Namur, où je suis une des professeurs de français, des cours de patrimoine wallon... avec du wallon central (du namurois) à défaut d'avoir un recueil de référence valable pour l'entièreté de la Wallonie.

Response a Julie Servotte.

Merci co traze côps.

Dji sai bén ki vos avoz fwait ene foice nouzome [un immense effort] po rmete d' adrame li motî Verhulst, et tos les waloneus vos è rmerciynut.

Voste idêye di corwaitaedje des mots les plus corants e walon est ddja e-n ouve dispu 1992 : tot l' ovraedje est rashonné:

* avou les esplikêyes e francès (pol walon sensu strico) : sol DTW (32.000 intrêyes):

* avou des spepieus corwaitaedjes [analyses] fwais e walon, sol Wiccionaire (23 422 pådjes,

Motî d' Warmich

Dj' a profité do recloymint po tot rcopyî les foyoûs scrîts al mwin do motî da Bernard Jacob (accint walon d' Warmich [Warmifontaine]) ki l' diccionairî aveut dné a Pire

Otdjåke, et lu les rmete al boune wåde del Rantoele. Dj' els aveu ddja riscané. Asteure, dji vos evoye li rtaedje lete par lete.

Thierry Dumont

Response.

Vos estoz binamé ki l' diåle (si on pout dire insi). Dj' elzès va rmete so on seu fichî ki tos les ciberrôbaleus pôront aler trover sol pådje Wiki do motî : <http://wa.wikipedia.org/wiki/S33>

Bernard Jacob

Espôzucion ki-dmeure-la [permanente] des posteures da Jacques Servotte

Måjhon del layicité, Nameur

<https://www.quefaire.be/>

inte di zeles 21 719 rén k' pol walon ; mins la, on pout mete eto do picård et do gâmes).

* so papî po 4000 mots, dins l' sinse walon-francès, pu francès-wallon, dins l' motî d' potche Yoran Embanner, eplaidî e l' Burtaegne.

Cist ovraedje la a stî adiercî [réalisé] pitchote a midjote pa ene grosse dijhinne di djins.

Dji so bén binåjhe di vey ki, di vosse costé, vos boutez co pol walon. Et pâr la ki l' ovraedje est « kissemant » [distributif], dj' ô bén dins les scoles. C' est des ptits braihisses, cial et la, ki pôront fé rprinde ene blamêye, po fé rviker li seu lingaedje k' a skepyî el Walonreye, et ki n' î skepeyrè måy.

Les crakes di nos conteus

Ritrover s' monpere !

Li ptite Mårtene, ki doet fé ses Pâkes, va-st a c'fesse po l' prumî côp.

Adjeneye divant l' kifessionâ, ele babouye :

- Monsieu, dit-st ele Mårtene, dji m' amete...

- Ni di nén « monsieu » dit-st i l' curé, fât dire « monpere ».

- C' est l' vrai, respond-t ele li glawene. Come moman va-t esse binâjhe ! Ele cwirt après vos dispoy ki dj' a vnou à monde.

Kés poyaedjes ?

C' est ene dame ki va-st a l' ârtisse po s' tchet. I lyi shonne ki l' pôve biesse divint sourdâde. L' ârtisse louke li tchet et dit k' il a trop di poyaedje divins les orayes.

- Vos lyi metroz do Râyâpoy ; c' est on prodût po fé ndaler les poyaedjes.

Ele va cweri li rmede a l' apotikaire ki lyi dit :

- Si c' est po l' dizo des bresses, loukîz di n' nén mete do déyodorant so l' minme tins.

- A ! mins ci n' est nén po çoula, savoz, monsieu l' apoticâre.

- Si c' est po vos djambes, loukîz di n' nén mete des pantis so l' minme tins.

- A ! mins ci n' est nén po mes djambes, c' est po m' tchet, dit-st ele.

- Po ç' cas la, loukîz di n' nén aler a velo so l' minme tins.

Biyets d' oumeur e walon siné « Èl-Gueuye-Noere » (on binamé bouteu et manaedjeu sol Wikipedia walon)

Lijhoz lzès so

<https://belletristica.com/en/users/2124-el-gueuye-noere#works>

Al tchesse

Louwis : A ! Djôzef ! Vos avoz stî al tchesse !

Djôzef : Oyi da, dj' a stî al tchesse...

Louwis : Et... avoz touwé brâmint des biesses ?

Djôzef : Oyi, oyi... troes faizans, deus lapéns, on live et, probâbe, deus « nénozôtes ».

Louwis : Des « nénozôtes » ? Cwè çki c' est po des biesses ?

Djôzef : Dji n' è sai rén... dji n' les a nén veyou ; elle ont spité evoye etot djoupant : « nén nozôtes ! nén nozôtes ! »

Prindoz çou k' vos vloz !

C' est deus gaméns ki si ritrovèt l' londi e scole. Li prumî gamén dit :

- Miere ! [Merde] T' a-st atchté on novea velo ?

L' ôte gamén :

- Dj' esteu al campagne, dji m' pormoennéve, et vola k' arive ene crapåde, k' esteut so on velo. Tot-z arivant dvant ene moye, ele lait toumer s' velo, ele bodje si coulote et dit :

- Prindoz çou k' vos vloz, dist-ele. Adon, dj' a prins s' velo !

- T' as yeu Bén râjhon dit-st i l'ôte. K' âreuss fwait avou s' coulote ?!

Christian Thirion, li 2 d' setimbe 2020.

Bevoz d' noste ôrnwesse

Li seule bire di Walonreye edvintêye et bresseye pa on Rantoeî

Avou ça k' c' est del biyo, et k' ele vént d' ene coperative al sâme sociâle (rilijhoz l' Rantoele 90 di l' esté 2019, p. 4).

Sûtifone: 0479/98.18.48

Emile : contact@brasserie-delorne.be

Waibe: <http://www.brasserie-delorne.be>

Li police a Mierdo

- Alo, l' police; vinoz à galop, i gn a èn ome ki s' pormoenne tot nou.

Li police arive.

- Bondjoû nosse dame ! Ewou çk' il est, vost egzibicionisse ?

- Lâvâ, a l' adroet did ci, e corti.

- Mins, on n' voet ki s' tiesse !

- Bén oyi, da, po vey tot, i fât griper so l' tâve !

André Mottet, li 27 di may 2020

L' ABERTEKE

Escoles di walon

Les cenes di Nameur ratacnut. Ki ç' fouxhe avou deus pelés et troes tondous, dit-st i l' Djan Hanblenne, mins i nos fât renonder l' agayon. Racsegnes : jeanhambienne@gmail.com.

Les scoles do Bive passèt leu toû po l' ashyinne do waeyén-tins [session d'automne] 2020. Li prof a stî clawé cénk moes et dmey lon di si ovraedje et d' ses djins; i n' pout nén risquer on deujhinme recloymint d' ivier avou li rdjiblaedje del minêye. Ci serè pol bontins 2020, purade e moes d' avri, plait-st a Diu et a Corona. Nos vos dirans cwè a tinzayeur.

Novele sitroete plake des Crapâdes

Ele si lome « Gote d' aiwe » (Gote d'êwe). Ele va rexhe oficirmint li 18 di setimbe. Li prumî concert serè à Delta a Nameur li prumî d' octôbe. Racsegnes: info@lacrapaude.be.

Djâzante waibe des pârlers d' Beldjike

Li mape del Beldjike aveut, à 6 di setimbe 2020, **swessante-deus ponts walons** (18 sol province do Lussimbork, 18 so Nameur, 13 so Lidje, 8 sol Hinnot et 5 sol Roman Payis. Po Nameur, Lidje et Transene, gn a deus modêyes, ene des deus sicrîte e rfondou. Pol Hinnot, fât radjouter 5 ponts picârd; pol Lussimbork, 3 gâmès et 5 lussimbordjwès; po Nameur, on pont tchampwnès; po Lidje, 6 ponts ripouwaryins. Sol Flande, gn a 3 eredjstrumints flaminds, 4 e tixhwès braibançon et 5 e limbordjwès. So Brussels, gn a eto on pont e francès brusselwès « Beulemans ».

Les ponts walons ont stî eredjistrés pa Lucyin Mahin (47), Philippe Boula (8), Jean-Philippe Legrand (6) et Bernard Thiry (4).

<https://atlas.limsi.fr/?tab=be>

Sol tévé waloncâzante Dierinne pitite videyo (VoBuze [Youtube])

Dierinne pitite videyo: **del djeyolodjeye e walon** : Kékes dinêyes so les pires.

Veyâve a pârti dl Aberteke (<http://aberteke.walon.org>) u so ene ricwirrece (Gogueuye u ene ôte) tot tapant Youtube / walon / Lucien Mahin.

S' i plait-st a Diu, gn àrè bérade troes scolaedjes so les betchfessis xh, jh eyet sch (tos les troes respondant a des H e lidjwès). Et motoit les respondas da Lucien Collin, Jules Tits et Raymond Riguele, k' on end a riscrît des bokets dins cisse Rantoele ci. Djihans todi : « kécfeye ».

Sol Daegntoele waloncâzante

L' Aberteke

<http://aberteke.walon.org>

Fimes del tévé walon-câzante, vîs limeros del Rantoele. Tos les troes moes, ene novele pinsêye. Totes les viyès edicions del waibe, dispu 1997, sont-st egurniyeyes [archivées]. Li waibe contént ossu ene coleccion d' tecses e walon, et deus rîlêyes di scoles po ls efants : Les scoles da Djihinne (90 luçons) et les scoles da Souzane (10 luçons avou des videyos).

L' eciclopedeye Wikipedia

a-st asteure 14.010 ârtikes (à 3 d' setimbe 2020); <http://wa.wikipedia.org>

Wiccionaire

Tos les mots d' totes les langues esplikés e walon : <http://wa.wiktionary.org>

N aveut 23.529 ârtikes à 3 d' setimbe 2020.

DTW

Diccionaire di tot l' walon, avou ls esplikêyes e francès: <http://chanae.walon.org/lh/wa/dic/>

À 3 d' setimbe 2020, gn av dipus d' 31.475 in-trêyes.

Wikisourd

<https://wikisource.org/wiki/walon>

Ene novele waibe po mete des tecses e walon foû abondroets (vîs scrijhaedjes ki l' oteur est moirt dispu 70 ans) u des scrijhaedjes da vosse, ki vos nd avoz tos les droets. Lâvâ, i sont dissu libe licince.

Berdelaedjes

<http://berdelaedje.walon.org/>

Sudjets al disbate; dimande di mots; kesses so li rfondaedje.

Fesbok walon

Pådjes « Fesbok » avou beacôp do walon : Payis condruze, Jean Goffart, Blawête, Djozewal Rabulets, Tchafête et Tchafiaud.

Muzêye do Pârlaedje e l' Ârdene

<http://www.museedelap parole.be/>

Emission « Foû des rays » : li dierinne emission do moes d' mâss et les ôtes sol waibe di tévé-Lux eyet so Wikinoveles : <http://wa.wikipedia.org/wiki/wikinoveles>

Li waibe des rvuwes walones...

...a stî djondowe do Corona; on ratind on siné do minisse po l' rapontyî.

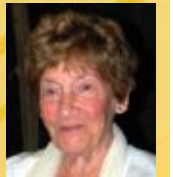
Pådje del Rantoele (disk' à l° 91)

<http://www.revues.be/lirantoele>

Rantoele 95

Erî-sâjhon 2020

- Recloymint et djâzant atlasse (Philippe BdM) p. 3
- Codâné a moirt pàs Bedjes e 1962 (Gérard Parizel) p. 4
- Guere di 14 e l' Årdene (Lucien Collin) p. 5
- Stâdes sins djins (Jean Goffart) p. 6
- Tchapeles rassonrêyes (Jules Tits) p. 7
- Lingaedjes dalmates (Georges Sfasie) p. 8

Belès-letes

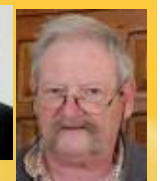
- * Vicantès machenes (Christiane Blanjean) pp. 9-10 & 15
- * Moudes a l' ospice (José Schoovaerts) p. 15
- * T' as volou vir Grûpont (Philippe Antoine) p. 16

- * Imådjes d' ahan (JPVO, PO, LM) p. 11
- * AEC (Binde d' Imådjes) (IV) (J. Schoovaerts) p. 12-13
- * Fotofâves (Jean Goffart & Christian Thirion) p. 14

- Tcherwaedjes did dintins († Joseph Deveux) p. 17
- Corona & gazetes e walon (II) (Lucien Mahin) p. 18
- Waloneu istorike : Raymond Riguelle p. 19
- Scolaedje des scoleus e walon (Dimitri François) p. 20
- Poûssance [lobbying] pol walon (Michel Meurée) p. 20
- Deus noveas motîs walons aberwetâves p. 21
- Crakes (Christian Thirion & André Mottet) p. 22

eraire di bos

simpe tcherowe

dobe brabant